

NAJSTARŠIE POHL'ADNICE V KOREŠPONDENCII LITERÁRNEHO ARCHÍVU SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE

MGR. EVA PÁSTOROVÁ

Production of postcards blossomed in the late 19th and early 20th centuries. As an easy and quick way for individuals to communicate, they became extremely popular. However, nowadays it is a receding means of communication. The Literary Archive of the Slovak National Library preserves some of the oldest postcards, dating from the last years of the 19th century. The author picks wonderful photographic documents depicting notable personalities and cities and towns of Slovakia which are stored in the Literary Archive's personal collections of literary manuscripts and other printed materials.

Keywords: postcards; Literary Archive of the Slovak National Library; correspondence; collection of Hurban family; Terézia Vansová; Halaša's and Mudroň's inheritances

 eva.pastorova@snk.sk

 Slovak National Library

Namestie J. C. Hronského 1
036 01 Martin

 www.snk.sk

Pohľadnice patria medzi najdostupnejšie pramene informácií. Odkrývajú ľudské osudy, príbehy, radosti i starosti. Historické pohľadnice sú svedkom minulosti a kedysi boli najčastejším prostriedkom komunikácie medzi ľuďmi, ktorých delili menšie či väčšie vzdialenosti. Putovali po rôznych kútoch Slovenska, Európy, ba celého sveta.

Z dostupných prameňov vieme, že tradícia posielania pohľadníc existovala už v starovekej Číne. Starí Egypťania písali pozdravy na papyrusové zvitky. V Európe sa ručne vyrábané pozdravy objavili v 15. storočí. A kedy sa objavila prvá pohľadnica? Názory na presný rok jej vzniku sú rôzne. V mnohých vyspelých krajinách sa totiž takmer súčasne začali používať poštové karty, korešpondenčné lístky aj pohľadnice. S prvou pohľadnicou niekedy býva spájaný rok 1843, keď si v Londýne sir Henry Cole najal umelca Johna Calcotta Horsleyho, aby navrhol sviatočné pohľadnice, ktoré by mohol poslať príbuzným, priateľom a známym. Podľa niektorých historikov sa za priameho predchodcu pohľadnice považuje korešpondenčný lístok. Korešpondenčné lístky (Correspondenz-Karte) sa dostali do obehu 1. októbra 1869 na podnet profesora vojenskej akadémie vo Viedenskom Novom Meste Emanuela Hermanna. Rýchlo sa rozšírili po celom Rakúsko-Uhorsku, Nemecku, Švajčiarsku a Veľkej Británii. Od roku 1871 sa používali v Belgicku, Holandsku a Kanade, od roku 1872 v Rusku a vo Francúzsku a od roku 1873 v Spojených štátoch amerických (USA).

Prevažná väčšina odborníkov považuje za vznik prvej pohľadnice moment, keď oldenburský kníhkupec a tlačiar August Schwartz dostal nápad prízdobit korešpondenčný lístok, ktorý poslal 16. júla 1870 svojim svokrovcom, v ľavom rohu obrázkom delostrelca s kanónom. Významné z hľadiska vzniku prvých pohľadníc bolo aj zaslanie pohľadnice Augustom Schwartzom priateľovi Künzeovi, ktorá mala na textovej strane drevoryt rakúskeho umelca Gubitza, prevzatý z ilustrácie vtedy populárnej piesne 500-tisíc čertov. Táto pohľadnica vyvolala obrovský záujem a Schwartz sa rozhodol v jeseni 1875 vydať dve série po 25 kusoch. Odvtedy sa začali vyrábať pohľadnice vo veľkom na celom svete.

Najstaršie a najvzácnejšie pohľadnice boli vyhotovené technikou litografie, t. j. tlačou z kameňa podľa grafických predlôh. Táto technika však bola veľmi náročná, pomalá a drahá. Koncom 19. storočia

(1892) sa rozšírila v Nemecku svetlotlač (kolotypia), ktorá umožnila rýchlejšie vydávanie pohľadníc. Svetlotlačové pohľadnice boli najprv jednofarebné, neskôr – na prelome 19. a 20. storočia – už prevládali farebné. Postupne sa pri výrobe pohľadníc začali používať zinkografické štočky, čo však spôsobilo, že pri opotrebovaní štočkov sa stali pohľadnice „nedotlačené“. Knihtlačiarska technika sa stále zdokonaľovala a pohľadnice sa ako masovokomunikačný prostriedok využívali čoraz viac. Napríklad v roku 1901 boli na svete odoslané dve miliardy 306 miliónov pohľadníc, z toho dve tretiny v Európe. Toto obdobie, nazývané aj „zlatou érou pohľadníc“, trvalo približne od roku 1896 do roku 1912.

Najstaršia zachovaná pohľadnica z územia Slovenska je z roku 1890 a zobrazuje Budatín. Vydal ju Eisenschmitt Wachte vo Viedni. Ďalšia v poradí pochádza z roku 1891 a zachytáva kúpele v Starjej Ľubovni. Jej autorom je Károly Divald a bola vydaná v Prešove. Najstaršie pohľadnice mali tzv. dlhú adresu, ktorá sa umiestňovala na celú zadnú stranu. Predná, obrazová strana, mala obvykle v dolnej časti prázdnu plochu, ktorá bola určená na napísanie textu. K tradičným témam na obrázkoch pribúdali postupne reprodukcie umeleckých diel, náboženské, politické, vojenské a iné témy. Na pohľadniciach boli často zachytené aj tie najmenšie dedinky, hotely, kaviarničky, železničné stanice, trate, tunely.

Pohľadnice si v spoločnosti získavali stále väčšiu obľubu, čo nabádalo tvorcov k ich neustálemu zdokonaľovaniu. Obrázky dopĺňali rôznymi rastlinnými motívami, drobnými kresbami motýľov, vtákov alebo rokokovými a secesnými ornamentmi. Niektoré boli pozlátané, ozdobené lepenými kúskami látky či dreveným sklom a trblietkami. Mnohí ľudia pohľadnice zbierali a vytvárali si z nich albumy. Vznikli zberateľské kluby a usporadúvali sa výstavy. Na Slovensku sa za prvého zberateľa pokladá Pavol Sochán, ktorého zbierku tvorilo asi 50 000 pohľadníc. Zbierky pohľadníc okrem súkromných osôb uchovávajú na Slovensku aj niektoré kultúrne inštitúcie, napríklad Univerzitná knižnica v Bratislave, Múzeum mesta Bratislavy, Podtatranské múzeum v Poprade, Poštové múzeum v Banskej Bystrici a Slovenská národná knižnica (SNK) v Martine.

SNK má pohľadnice uložené v depozitoch knižných fondov a v Literárnom archíve. Literárny

archív SNK (LA SNK) vo svojich zbierkach uchováva fotografie, negatívy, pohľadnice, rytiny a iné fotodokumentálne pamiatky približne od polovice 19. storočia až do súčasnosti. Tvoria *Zbierku fotodokumentov osobností* a *Zbierku fotodokumentov miest*, v ktorej sa nachádzajú vzácne historické pohľadnice. Čiernobiele, tónované i farebné dobové pohľadnice (celkove asi 6 400 kusov) s geografickým či národopisným zameraním zobrazujú hlavne slovenské mestá a obce, pamätihodnosti, turistické oblasti a prírodné úkazy. Medzi najvzácnejšie patria tie, ktoré zachytávajú dnes už neexistujúce architektonické pamiatky.

Vzhľadom na to, že najstaršie pohľadnice v Zbierke fotodokumentov miest už priblížila verejnosti Ivana Weissová (pozri Knižnica číslo 3, 2017), nebudeme sa tejto téme v našom príspevku venovať. Chceme poukázať na skutočnosť, že sa často zabúda na najstaršie pohľadnice uložené v osobných fondoch literárnych rukopisov a v Zbierke literárnych jednotlivín. Pri spracovávaní korešpondencie z osobných fondov a zo Zbierky literárnych jednotlivín sústreďujeme pozornosť najmä na obsah textu správy na pohľadnici, avšak zabúdame na nepochybne významnú výpovednú hodnotu jej obrazovej časti. Iba málokedy katalogizátor zaznamená či upozorní vo svojom popise na jej zaujímavosť. Z katalogizačného lístka sa dozvieme len údaj o mieste vzniku textu pisateľa, prípadne mieste odoslania pohľadnice vďaka poštovej pečiatke.

Najstaršie pohľadnice v korešpondencii LA SNK pochádzajú zo začiatku 90. rokov 19. storočia. Množstvo krásnych farebných a bohato zdobených pozdravov bolo zasielaných ako blahoželanie k rôznym sviatkom. Tie najzaujímavejšie a najkrajšie sa vyhotovovali už spomínanou technikou litografie. Geografické alebo miestopisné pohľadnice sú najmä z konca 90. rokov 19. storočia a zo začiatku 20. storočia. Ich obrazová časť pozostáva obvykle z viacerých menších záberov. Väčšina z nich bola odoslaná z územia Slovenska, no mnohé z rôznych iných oblastí Rakúsko-Uhorska, z Talianska, Nemecka, Švajčiarska, Francúzska, Ruska, ba aj z USA.

V uvedenom období totiž dochádza k stále väčšiemu rozvoju dopravy, predovšetkým železničnej, a módou pre majetnejších ľudí sa stalo sťahovanie do letných sídel. Vo veľkom sa rozvíjali kúpeľné mestá, horské a podhorské rekreačné oblasti, prímorské letoviská s plážami. Niektorí sa dostali

do zahraničia za účelom štúdia či kvôli pracovným povinnostiam. Treba pripomenúť aj narastajúce vysťahovalectvo. Mnohí Slováci museli odísť zo svojej vlasti vďaka nepriaznivej hospodárskej, politickej a spoločenskej situácii, a to hlavne do USA a Kanady. So svojimi blízkymi – príbuznými alebo známymi, komunikovali nielen prostredníctvom listov, ale aj pohľadníc, ktoré umožňovali poslať aspoň krátku správu.

V korešpondencii LA SNK sa stretávame s množstvom rôznych pohľadníc, ktoré si medzi sebou posielali najmä ženy, predstaviteľky slovenskej literatúry, kultúry, osvetové pracovníčky. Početné zastúpenie majú napríklad vo *fondoch Hurbanovcov* – adresované Ide Hurbanovej (1851 – 1920), manželke Svetozára Hurbana Vajanského, vo *fonde Terézie Vansovej* – adresované Terézii Vansovej (1857 – 1942), slovenskej spisovateľke a funkcionárke spolku slovenských žien *Živena*, jej manželovi Jánovi Vansovi (1846 – 1922) a v *Halašovsko-Mudroňovskej pozostalosti* – adresované Anne Halašovej (1864 – 1954), taktiež aktívnej národnoosvetovej pracovníčke a funkcionárke *Živeny*.

Geografické pohľadnice z územia Slovenska zachytávajú mestá, ako napríklad Žilina, Trenčín, Banská Bystrica, Kremnica, Liptovský Mikuláš, Zvolen, Lučenec, Skalica, Nové Mesto nad Váhom; kúpele Piešťany, Trenčianske Teplice, Sliač, Železnô. Z horských oblastí a prírodných úkazov zobrazujú napríklad Vysoké Tatry, Gaderskú dolinu, Blatnickú dolinu, Demänovskú dolinu, údolie Váhu pri Strečne a Kraľovanoch. Z architektonických pamiatok zvečňujú napríklad hrad Strečno a železničnú trať v okolí Tisovca, známou viacerými viaduktmi. Z českých miest sa najviac objavuje Praha, ale nájdú sa tiež pohľadnice Ostravy, Českého Těšína, Frýdku-Místku, Českého Brodu a i. Početné zastúpenie majú pohľadnice moravských kúpeľov Luhačovice, ktoré boli obľúbené aj u slovenských návštevníkov. Treba ešte spomenúť, že sa tu stretávali na rôznych kultúrnych podujatiach predstavitelia českej a slovenskej inteligencie.

Z ďalších kútov habsburskej monarchie sa zachovali pohľadnice rakúskych miest, ako Viedeň, Innsbruck, Salzburg, rumunského Aradu a Temešváru, chorvátskej Rijeki (Fiume), Opatije (Abazia), Záhrebu i bosenského Sarajeva. Z územia dnešného Maďarska tvoria najpočetnejšiu skupinu pohľadnice Budapešti, kam mierili cesty mnohých Slovákov. Niektorí tam pobudli istý čas pre štúdium, iní sa tam

natrvalo usadili. Ďaleko neboli ani talianske Benátky či Florencia, na severe Zakopane, Krakov a Varšava. Niektorí sa dostali aj do vzdialenejších oblastí, napríklad do Moskvy a Sankt Peterburgu. Z USA sa zachovali napríklad pohľadnice New Yorku, Washingtonu, Pittsburghu, Philadelphie, Chicaga, Portlan-du, Dallasu a San Francisca.

Ako sme už spomenuli, najstaršie pohľadnice môžeme obdivovať vo *fondoch Hurbanovcov*. Adresované sú Oľge Hurbanovej a hlavne Ide Hurbanovej. Boli zasielané predovšetkým pri príležitosti rôznych sviatkov. Farebne ilustrované, niekedy plastické, pekne zdobené ornamentmi a trblietkami určite potešili ženskú dušu. Ida Hurbanová ich dostávala napríklad od Markovičovcov, najmä svojej dcéry Viery Markovičovej, a od Jurkovičovcov. V nemalej miere sú tu zastúpené i geografické pohľadnice.

Bohatá korešpondencia Terézie Vansovej nám umožňuje vidieť rovnako zaujímavé staré pohľadnice ešte z konca 19. storočia. Podobne ako vo *fondoch Hurbanovcov* sú to blahoželanania k sviatkom a pozdravy z rôznych ciest a pobytov. A kto ich Terézii Vansovej písal? Boli to hlavne príbuzní – Medveckí, Langovci, chovanica Oľga Vraná, známi – Slávikovci, básnik Peter Dobroslav Bella (pseud. Horal) a priateľky či ženy, ktoré šíрили kultúru a osvetu medzi slovenským ľudom – Ľudmila Bujnová, Elena Fajnorová, Marína Maliaková, Anna Jurkovičová a i.

PRAMENE

Slovenská národná knižnica – Literárny archív:

fond Jozef Miloslav Hurban

fond Rodina Hurbanovcov

fond Halašovsko-Mudroňovská pozostalosť

fond Terézia Vansová

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

PÁSTOROVÁ, Eva. Deň otvorených dverí v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. In *Knižnica*. Roč. 20, č. 3 (2019), s. 82 – 87. ISSN 1335-7026.

ŠUCHOVÁ, Katarína. Poslovnia správ s charizmou času: vznik a zlatá éra pohľadníc. In *Historická revue*. Roč. 14, č. 6 (2015), s. 65 – 69. ISSN 1335-6550.

WEISSOVÁ, Ivana. Výber vzácných litografických pohľadníc v zbierkach Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice. In *Knižnica*. Roč. 18, č. 3 (2017), s. 77 – 81. ISSN 1335-7026.

Zastavíme sa ešte pri korešpondencii Halašovcov. Tá je adresovaná jednak Andrejovi Halašovi, jednak jeho manželke Anne. Tu si zaslúži pozornosť veľká skupina rôznych pohľadníc zaslaných Anne Halašovej od martinského maliara Milana Thomku Mitrovského, ktoré zachytávajú slovenské mestá Topoľčany a Kremnicu, hrad Strečno, Blatnickú dolinu, slovenské a poľské Tatry i miesta jeho štúdií či neskorších pobytov ako Viedeň, Florenciu a Benátky.

V príspevku sme sa sústredili hlavne na tie najstaršie a najzaujímavejšie pohľadnice v korešpondencii LA SNK a všimli sme si ich predovšetkým vo *fondoch Hurbanovcov*, vo *fonde Terézie Vansovej* a v *Halašovsko-Mudroňovskej pozostalosti*. V menšom množstve sú zastúpené aj v iných osobných fondoch a v *Zbierke literárnych jednotlivín*. Spomenieme ešte aspoň pohľadnice botaničky Izabely Textorisovej adresované spisovateľke a prekladateľke Drahotíne Kardossovej-Križkovej a pohľadnice nachádzajúce sa vo *fonde Jesenskovcov* (korešpondencia Fedora Jesenského st., Miliny Jesenskej, Fedora Jesenského ml., Zory Jesenskej).

V dnešnej dobe už posielanie pohľadníc vďaka moderným masovokomunikačným prostriedkom ustúpilo do úzadia. Je to však veľká škoda. V minulosti boli pohľadnice často jediným dôkazom o ľudskej činnosti, a preto je dôležité, aby sa nám zachovali a zachránili aj pre ďalšie generácie.

UKÁŽKY POHLADNÍC Z LITERÁRNÝCH RUKOPISOV LA SNK

Luhačovice – Slovenská buda (Anna Jurkovičová Ide Hurbanovej, r. 1908, LA SNK, sign. 138 U 30)

Príležitostná pohľadnica s motívom štvorlístka (Ol'ga Vraná Terézii Vansovej, r. 1900, LA SNK, sign. 41 HH 43)

Príležitostná pohľadnica s portrétom Svetozára Hurbana Vajanského (Olga Vraná Terézii Vansovej, r. 1900, LA SNK, sign. 41 HH 43)

Palace of Agriculture, St. Louis (Ľudmila Škultétyová Terézii Vansovej, r. 1904, LA SNK, sign. 41 EE 33)

Pohľadnica s etnografickým motívom, spišskí Rómovia (Olga Vraná Terézii Vansovej, r. 1904, LA SNK, sign. 41 HH 43)

Pohľadnica zo Zágrebu. Obrazová časť pozostáva z viacerých menších záberov (Juraj Medvecký Jánovi Vansovi, r. 1898, LA SNK, sign. 41 OO 59)

Kremnica (Milan Thomka Mitrovský Anne Halašovej, r. 1900, LA SNK, sign. 37 NN 46)

Pohľad na hrad Strečno (Milan Thomka Mitrovský Anne Halašovej, r. 1909, LA SNK, sign. 37 NN 46)

Príležitostná pohľadnica s motívom kvetov, vpravo báseň (Milan Thomka Mitrovský Anne Halašovej, r. 1900, LA SNK, sign. 37 NN 46)

Príležitostná pohľadnica, motív Beatrice z hry W. Shakespeara Mnoho kriku pre nič (Milan Thomka Mitrovský Anne Halašovej, r. 1900, LA SNK, sign. 37 NN 46)